

Модел за формиране на информационна компетентност на началните учители в процеса на учебно-изследователска дейност

Славка Славова, Божанка Байчева, Живка Илиева

A Model for Forming of Primary School Teachers' Information Competence in the Teaching-Research Process: *The teacher has the most important role in IT implementation in learning and teaching. But several studies indicate that the teachers' focus on IT does not correlate to the national IT-strategy. The new IT set a new standard and define Information competence as one of the basic competences. Our research presents a model for forming the Information competence of the future primary school teachers in the teaching-research process.*

Key words: *Model, Information competence, Primary school teachers, Teaching-research process.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Стремителното увеличаване на обема на информация води до ситуация, определена като информационен взрив, обуславящ нарастващите изисквания към подготовката на бъдещия специалист, който трябва да се ориентира в огромния информационен поток, да прилага нови информационни технологии (ИТ), да намира и използва сведения от различни източници, постоянно да попълва своите знания. За бъдещите начални учители е от значение овладяването на професионална информация, основа на която са педагогически категории и понятия. В процеса на усвояване на дадена дисциплина у студентите се формира информационна база за по-нататъшно изучаване, позволяваща им да овладеят фундаментални понятия. За да работи с информация, грамотно да я използва в бъдещата си професионална дейност, студентът трябва да получи нужните знания, умения и навици, да изработи качества на личността, помагачи за постоянно усъвършенстване на методите на работа и за повишаване нивото на информационна компетентност (ИК).

Анализът на проблема за формиране и развитие на ИК на бъдещите начални учители разкрива редица противоречия, главното от които е между многообразието от теоретични подходи към определението на ИК на студентите и недостатъчната разработеност на методическия аспект на реализацията им в процеса на формиране на ИК. Ето защо *цел на нашето изследване* е разкриване и обосновка на педагогическите условия за формиране на ИК на бъдещите начални учители в процеса на учебно-изследователска дейност (УИД). *Обект на изследване* е УИД на студентите от специалностите „Начална училищна педагогика и чужд език” и „Начална училищна педагогика и ИТ” на Колеж-Добрич от ШУ “Епископ К. Преславски”. *Предмет на изследване* е формирането на ИК на студентите в процеса на УИД по придобиване на знания от различни източници на информация. *Задачите на изследване* се свеждат до: създаване и обосновка на модел за формиране на ИК на бъдещите начални учители в процеса на УИД, експериментална проверка на резултатността от внедряване; разработка на образователна технология за формиране на ИК на студентите в процеса на работа с различна справочна литература; формулиране на критерии и показатели за оценяване равнището на формиране на ИК на бъдещите начални учители.

ИНФОРМАЦИОННА КОМПЕТЕНТНОСТ.

Основните особености и отличителните черти на информационното общество, както и спецификата на педагогическото образование, като сфера от живота на информационното общество, където особена роля приема непрекъснатото обучение и главна ценност са интелектът и знанията, налага изменения в характеристиката на професионалната дейност на началния учител. Протичащите промени в целите на образованието предизвикват необходимост от по-общо определение на резултата от образованието чрез съвкупност от мотивационно-ценностните и

когнитивни компоненти *компетенция* (competency) и *компетентност* (competence) [4,5]. Това означава извеждане на нова парадигма на резултата от образованието, ориентирана към формиране на потребност от постоянно попълване и обновяване на знанията, усъвършенстване на уменията и навиците, закрепването и превръщането им в компетенции [4]. Налице е необходимост от описание на качествата на бъдещия начален учител в термините на *компетентностния подход*. Компетентностният подход формулира резултатите от образованието не в термините на знания – умения – навици, а като готовност (и степен на тази готовност) на специалиста да осъществява професионална дейност, взета в своята синтетична сложност. Готовност към един или друг вид дейност – това е цялостно изразяване на личността, включващо нейните убеждения, възгледи, отношения, мотиви, чувства, волеви и интелектуални качества, знания, умения и навици. С въвеждане на понятието компетентност се получава възможност да разглеждаме интегрална характеристика на личността, в която се отчитат не само знания, умения и навици, но и мотивация за дейност, практически опит и необходимо равнище на развитие на интелекта, и личностни качества, а също така степен на усвояване на културни и етични норми [5].

Основни за развитие на професионалната компетентност на бъдещия начален учител са *ключовите компетенции*, които се проявяват най-вече в способността за решаване на професионални задачи на базата на използване на информация. Ето защо ние разглеждаме *ИК на студента като основа за неговата професионална компетентност* [2,3]. Проведеният от нас анализ позволява да се установи, че използването на понятието ИК в науката е необходимо за системна характеристика на показателите за развитие на личността, а формирането на ИК – за разглеждане в контекста на дейността. Затова ИК е интегративно професионално-личностно качество на специалиста (началния учител), определящо неговата готовност и способност да осъществява търсене на необходимата информация от разнообразни източници и да я преработва посредством изследователски методи; включва мотивационно-ценностен, когнитивен, операционно-действиен, индивидуално-творчески и рефлексивен компоненти [1,6].

Основа за формиране на ИК на бъдещите начални учители е УИД, която може да се разглежда като специфичен вид познавателно-практическа дейност на студентите, насочена към самостоятелно овладяване на методи за търсене и преработка на информация. Тя има творческа природа, което е обусловено, от една страна от нейния характер, а от друга – от функционалната ѝ структура. Към компонентите на УИД се отнасят: професионални знания, умения и навици; опит за интелектуално търсене; мотивация; процес на реализация на творчески процедури; познавателна самостоятелност; продукти на дейността.

УИД в колежа се организира в два етапа. На първия етап (1–2 курс) студентите се запознават с елементи на научно търсене и с основите на учебна самостоятелна познавателна дейност, което създава условия за формиране на ИК. Основните видове УИД на дадения етап са: работа с различни източници на информация (речници, енциклопедии, учебна и научна литература, Интернет и др.), съставяне на планове, тезиси, конспекти, рецензии, подготовка на анотации, есета, библиография по определена тема, подготовка на презентации. На втория етап (3 курс) студентите извършват изследователска работа: подготвят научни съобщения, пишат статии, курсови и дипломни проекти, приемат участие в работата на научни и научно-практически конференции, конкурси, изложби. Компонентите на УИД се включват във всички форми на учебната работа на студентите: лекции, семинари и практически занятия, различните видове учебни и педагогически практики, самостоятелна, творческа работа.

МОДЕЛ ЗА ФОРМИРАНЕ НА ИК НА НАЧАЛНИЯ УЧИТЕЛ.

Моделът за формиране на ИК на бъдещите начални учители в процеса на УИД отразява етапи (проектиращ, организационно-дейностен, контролно-оценъчен), които съответстват на етапите на организация на опитно-експерименталната работа, и структурни компоненти: цели, организационен, съдържателен, технологичен, оценъчно-резултатен (фиг.1). *Целевият компонент* е фундаментален и включва методологични подходи, педагогически принципи, които се реализират в процеса на формиране на ИК на студентите и определят съдържанието на другите компоненти. *Организационният компонент* предполага различни форми и видове включвания на студентите в процеса на УИД: по форма – аудиторна и извънаудиторна; по видове – съставяне на план, тезиси, конспекти, анотации, рецензии; писане на есе, резюме и др. Начините за работа с текста са: съставяне на формално-логически модел (словесно-схематично изображение на прочетения материал), съставяне на тематични тезиси, представляващи нареден комплекс от базови понятия по темата, съставяне на матрицата от идеи (сравнителна характеристика на еднородни обекти, явления в трудовете на различни автори). *Съдържателният компонент* се определя от това, че при УИД студентите усвояват съдържанието на дадена дисциплина в условията на понятийно-терминологично обучение, основано на работа със справочна литература като източник на теоретични знания и професионално-педагогическа информация. При определенията на понятията студентите се учат да отделят съществени признаци от второстепенни, у тях се изработва обособено мнение за педагогическо явление. *Технологичният компонент* отразява реализацията на новите образователни технологии, основани на обучение в сътрудничество, рефлексивно обучение, метода на проектите, развитие на критично мислене. *Оценъчно-резултатният компонент* предвижда прилагане на кредитно-рейтингова система за оценка на резултатите от УИД на студентите и критериен апарат за оценка на равнището на формиране на ИК. Критерио-оценъчният апарат включва следните критерии и показатели: готовност за работа с информация, нужна за професионалното формиране (мотивация, информационни потребности, познаване на източниците на информация и тяхната специфика); способност за осъществяване на работа с информация (познаване на начините за работа с различни източници на информация по нейното получаване; владеење на методи, начини за обработка и прилагане на информацията; информационни умения; умение за използване на възможностите и средствата на ИТ); способност за проява на творческа активност в процеса на работа с информация (потребност и включване в творческа дейност, творческа самореализация на личността); готовност за оценка на резултатите от работата с информация и осъществяване на рефлексия (достигане на личностно-значими резултати и критичното им осмисляне; осъзнаване на ценността на професионално-педагогическата информация; осъзнаване на възможностите за по-нататъшно използване на информация в решаването на проблеми и типови задачи на педагогическата дейност).

Дадените критерии и показатели позволяват да се определят *три равнища на формиране на ИК* на бъдещите начални учители: *ниско* - студентът няма мотивация за получаване на нова информация, информационните умения са слабо изразени, не се използват източници на информация, понятията се възпроизвеждат на репродуктивно ниво без разбиране на същността им; *средно* – студентът притежава информационни потребности, има мотивация за получаване на нова информация и представа за наличието на различни източници, начини за работа с тях, но основно ползва Интернет и по-рядко справочна литература, не знае определенията на педагогически понятия, но може да ги изрази със свои думи, има нужда от творческа дейност, но слаба мотивация за включване в процеса на осъществяването ѝ; *високо* - студентът има мотивация за овладяване на нова педагогическа информация, информационните умения са ярко изразени, знае за съществуването на различни

на обучението по музика» и «Методика на чуждоезиковото обучение» със студентите от 2 и 3 курс на специалностите НУПЧЕ и НУПИТ в колежа. На първия етап, в хода на *констатиращия експеримент*, за определяне на равнището на формиране на ИК е използван различен диагностичен инструментариум: анкети, тестове, въпросници и методики за оценяване на творческия потенциал и равнище на мотивация. Резултатите от констатиращия експеримент позволяват да се уточнят компонентите на модела и организационно-педагогическите условия за практическото му осъществяване, което съставя основното съдържание на *формирация експеримент*, проведен в два етапа — локални експерименти и обобщаващ експеримент, включващи проверка на образователните технологии по формиране на ИК на студентите и като резултат — създаване на учебно-методическо осигуряване по посочените по-горе дисциплини, насочено към развитие на ИК на студентите (учебна програма, курс лекции с използване на аудиовизуални средства и ИТ, методически разработки на практически занятия, включващи творчески задания на различно ниво, контролно-диагностични материали). В хода на обобщаващия експеримент е апробиран целият комплекс от педагогически условия, осигуряващи формирането на ИК на бъдещите начални учители: включване на студентите в специално организирана развиваща УИД, основана на усвояване на начини за придобиване на знания от различни източници на информация; развитие на информационните потребности и умения, ценностно отношение към професионално-педагогическата информация; осигуряване на субектна позиция на студента в процеса на неговата творческа самореализация и саморефлексия; построяване на взаимодействие със студентите на базата на отношенията на отговорност и взаимна подкрепа; прилагане на кредитно-рейтингова система за оценяване на качеството на знания на студентите. Ефективността на формиране на ИК на студентите е потвърдена и от резултатите от диагностиката на третия (обобщаващ) етап от опитно-експерименталната работа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИК е интегративно професионално-личностно качество на бъдещия начален учител, определящо неговата готовност и способност да осъществява търсене на необходимата информация от разнообразни източници и да я преработва посредством изследователски методи. Усъвършенстването на обучението във висшето училище на съвременен етап е свързано с прехода от организация на учебно-изследователската работа към организация на УИД, която се разбира като специфичен вид познавателно-практическа дейност на студентите, насочена към самостоятелно овладяване на методите за търсене и преработка на информация. Моделът на формиране на ИК на бъдещия начален учител има системни свойства (цялостност, динамичност, отвореност) и включва следните компоненти: цели, организационен, съдържателен, технологичен, оценъчно-резултативен. Етапите за реализация на модела (проектиращ, организационно-дейностен, контролно-оценъчен) са адекватни на логиката на изследователската дейност. Към педагогическите условия, осигуряващи практическа реализация на модела, се отнасят: включване на студентите в специално организирана развиваща учебно-изследователска дейност, основана на усвояване на начини за придобиване на знания от различни източници на информация; развитие на информационните нужди и умения, на ценностно отношение към професионално-педагогическата информация; осигуряване на субектна позиция на бъдещия начален учител в процеса на неговата творческа самореализация и саморефлексия.

ИК на бъдещите начални учители ще се формира успешно в УИД, ако: изследователските методи и начини са включени във всички форми и видове учебна дейност; осигурен е преход от моноизточниково обучение (учебник) към полиизточниково (речници, енциклопедии, учебна и научна литература, Интернет и

др.); усвоени са технологии за осъществяване на изследователска дейност; формиран са начини за трансформация на формата за представяне на информация.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Завьялов, А.Н. Формирование информационной компетентности у будущих специалистов в области новых информационных технологий. XIII Междунар. конф. „ИТ в образовании”: сб.трудов. ч.III. М., 2003, 34-35

[2] Славова, С. Развитие на информационната компетентност на студентите в контекста на компетентностния подход, Трудове на СВУБИТ, т.7, 2008 (под печат)

[3] Славова, С., Б. Байчева, Ж. Илиева. Формиране на ИТ-компетентност на бъдещите начални учители. Научно-практическа конференция «Технологичното обучение – традиции и бъдеще», Варна, 2009 (под печат)

[4] Hutmacher, Walo. Key competencies for Europe, Report of the Symposium Berne. Switzerland 27–30 March, 1996

[5] Raven, J. *Competence in Modern Society: Its Identification. Development and Release*. Oxford. England: Oxford Psychologists Press, 1984

[6] *Тришина, С.В., А.В. Хуторской*. Информационная компетентность специалиста в системе дополнительного профессионального образования. Материалы Всерос. науч.-практ. конф., М., 2004, 74-79

За контакти:

Доц. д-р Славка Славова, Гл.ас. д-р Божанка Байчева, Гл.ас. д-р Живка Илиева, ШУ „Епископ К.Преславски”, Колеж-Добрич, тел.: 058 602 238, e-mail:cpri@dobrich.net

Докладът е рецензиран.